

VÝCHOVNÁ A SOCIALIZAČNÁ FUNKCIA VOĽNÉHO ČASU

Goga Milan

Katedra andragogiky, Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, SR

Resumé

V príspevku sa zaoberáme definovaním voľného času, poukazujúc na jeho miesto v súčasnom období. Analyzujeme funkcie voľného času, ich význam pri formovaní osobnosti. V neposlednom rade popisujeme princípy výchovy vo voľnom čase a ich vplyv na humanizačné ciele výchovy mládeže.

Abstrakt

The article is focused to define leisure time, to point out of its position in the contemporary date. We analyze the functions of the leisure time, its meaning for the forming of the personality. We describe the principles of the leisure time and its influence to the scholastic aims of the upbringing of the youth too.

Voľný čas patrí v súčasnosti k široko diskutovanému problému. Je mnoho dimenzionálny fenomén a vyžaduje komplexný prístup a riešenie v teórii i praxi.

Čo chápeme pod pojmom voľný čas?

Pri analýze definícii sa v odbornej literatúre stretávame s rôznymi názormi a definíciami, v ktorých autori zdôrazňujú vlastné názory a postoje, ktoré sa javia významné z ich profesionálneho zamerania.

„Voľný čas môžeme definovať ako dobu, ktorou človek disponuje podľa vlastného rozhodnutia a voľby na uspokojenie svojich potrieb a záujmov, na sebarealizáciu po vykonaní pracovných, študijných a ďalších povinností vyplývajúcich z jeho sociálnej pozície“¹

Špecifickou zvláštnosťou voľného času detí a mládeže je to, že z výchovných dôvodov je žiaduce jeho pedagogické ovplyvňovanie. Deti ešte nemajú dostatok skúseností, nevedia sa orientovať vo všetkých oblastiach záujmových činností, potrebujú citlivé vedenie. Podmienkou účinnosti je, aby bolo vedenie nenásilné, ponúkajúce činnosti pestré a prítiahlivé, aby účasť na nich bola dobrovoľná.

„Právo dieťaťa na voľný čas je zakotvené aj vo významnom medzinárodnom dokumente Dohovor o právach dieťaťa, prijatom Valným zhromaždením OSN v roku 1989 v New Yorku, ktorý podpísala aj naša republika. V článku 31. sa uvádza:

1. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú právo dieťaťa na odpočinok a voľný čas, na účasť na hre a oddychovej činnosti zodpovedajúcej jeho veku, ako aj na slobodnú účasť na kultúrnom živote a umeleckej činnosti.
2. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru uznávajú a zabezpečujú právo dieťaťa na všestrannú časť na kultúrnom živote a napomáhajú tomu, aby sa deťom poskytovali zodpovedajúce a rovné možnosti v kultúrnej, umeleckej oblasti, oddychovej činnosti a využitia voľného času.“²

Na účely dohovoru “sa dieťaťom rozumie každá ľudská bytosť mladšia ako osemnásť rokov.

K analýze voľného času existujú viaceré prístupy. Spomenieme dva:

¹ Ondrejko, P., Poliaková, E. a kol.: Protidrogová výchova Bratislava : SAV,1999, s.245.

² Dohovor o právach dieťaťa. Zbierka zákonov č. 104/1991, s.508

Sociologický prístup – vychádza zo štruktúry činnosti človeka, pričom ako voľný čas vymedzujeme ten, ktorý zostane najmä po odpočítaní pracovnej doby.

Naproti tomu v **psychologickom prístupe** upozorňuje, že voľný čas nie je daný len objektívne obsahom toho, čo človek robí, ale aj subjektívne tým čo robí.

Z tohto vyplýva, že voľný čas je aj ten čas, o ktorý sa človek usiluje a chápe ho ako čas pre seba, teda čas pre osobnú sebarealizáciu a to bez ohľadu na to, či sa tento čas týka pracovných alebo mimopracovných činností.

„Voľný čas predstavuje základný sociálno-pedagogický faktor a kľúčový pojem výchovy mimo vyučovania.

Voľný čas:

a/ poskytuje možnosť osobnej relaxácie a zábavy, ktorou sa človek vyrovnáva s psychickou a fyzickou únavou,

b/ poskytuje možnosť formovať osobnosť človeka v smere individuálnych záujmov a schopností, ktoré ju dopĺňujúco skvalitňujú, alebo rozvíjajú v smere morálneho vedomia a návykov,

c/ poskytuje možnosť nielen k sebahodnoteniu osobnosti, ale zároveň sa môže rozvíjať aj v negatívnom slova zmysle a to k strate záujmu o akékoľvek pozitívne sebahodnotenie. Môže prerásť v negatívne formy trávenia voľného času ako napr. návšteva pohostinných zariadení s nadmernou konzumáciou alkoholu, k obstarávaniu financií krádežami, k ničeniu majetku iných, toxikománii a pod.“³

Funkcie voľného času

V podstate vyjadrujú významy voľného času, ktoré by sa mali naplňovať, realizovať aj vo výchove:

- **zdravotno – hygienická funkcia**, ktorá „má na zreteli prirodzenú potrebu odpočinku po práci, zrekreovania sa, regenerácie psychických a fyzických síl. To je najzákladnejšia funkcia voľného času, ktorá by mala byť vždy zabezpečená,

- **sebarealizačná funkcia**, ktorá sleduje uspokojovanie i rozvoj individuálnych potrieb, záujmov a sklonov, predpokladov, schopností v záujmových činnostiach na základe vlastného výberu,

- **socializačná funkcia**, ktorá má optimálne predpoklady k realizácii v podmienkach rozmanitého a neštandardného prostredia a spoločnosti (v prírode, klubovniach, na športoviskách, kultúrnych zariadeniach atď.) v ktorom deti a mládež trávia svoj voľný čas. Umožňuje nielen rozšírenie a obohatenie sociálnych kontaktov s rovesníkmi i dospelými v prirodzených životných situáciách – pri hre, zábave, rekreácií, záujmových činnostiach, ako aj osvojenie si rozličných spoločenských rolí, mravných kvalít,

- **formatívno-výchovná funkcia** , ktorá vychádza z reality, že voľný čas a spôsoby jeho využívania významne ovplyvňujú formovanie osobnosti. Vytvára tiež predpoklady pre cieľavedomé výchovné pôsobenie na utváranie osobnosti, jej životného štýlu prostredníctvom vytvárania podmienok s ponukami a príležitosťami pre záujmové aktivity, zmysluplnú tvorivú činnosť podľa vlastných záujmov.

³ Brindza, J., Gondová, M.: Vybrané kapitoly z teórie metodiky výchovy vo voľnom čase. Žilina : Georg, 1992, s.15

Dôležité je uvedomiť si, že výchova je vlastne intervenciou do voľného času, ktorý je sférou slobody a voľnosti. Preto aj organizované formy výchovy by mali mať charakter dobrovoľných aktivít, dobrovoľnej záujmovej činnosti,

- **preventívna funkcia** je založená na možnostiach výberu z pestrých ponúk na využívanie voľného času podľa vlastných potrieb a záujmov v tvorivých činnostiach v oblasti kultúry a umenia, telovýchovy a športu, techniky, prírodovedy i ďalších, aj v rekreácii, zábave a iných spoločenských podujatiach, ktoré sú zdrojom pozitívnych zážitkov i hodnotových orientácií. Zaujímavé a zmysluplné využívanie voľného času v spoločnosti rovesníkov, kamarátov s blízkym záujmovým zameraním vylučuje nudu. Môže byť najúčinnnejšou prevenciou pred sociálno – patologickými javmi.⁴

Tieto funkcie vlastne konkretizujú význam voľného času. Z nich by sa malo vychádzať aj pri jeho organizovaní v práci s deťmi a mládežou v školách, výchovno-vzdelávacích zariadeniach, v záujmových kluboch, združeniach a pod. Och pôsobenie má veľký význam z hľadiska socializácie.

Ciele a obsah výchovy vo voľnom čase

Výchovu považujeme za celistvý a jedinečný proces, ktorého zmyslom je celoživotný proces každého človeka. Človek je vystavený výchovnému pôsobeniu trvale, nepretržite, stále, permanentne.

Pri objasňovaní výchovného procesu prebiehajúcim vo voľnom čase je potrebné zamerať pozornosť na dva základné prístupy.

Priame výchovné pôsobenie – spočíva v priamom a organizovanom vplyve na osobnosť vychovávaného v konkrétnych podmienkach.

Nepriame výchovné pôsobenie – prostredníctvom žiackej samosprávy i rozličných životných situácií. Organizátor výchovy mimo vyučovania môže výchovné situácie ovplyvňovať zvonka, pričom rešpektuje potreby, záujmy, inšpirácie žiakov.

Výchovný proces v podmienkach výchovy vo voľnom čase chápeme ako cieľavedomé vzájomné pôsobenie pedagógov a organizátorov záujmových aktivít a žiakov, vychovávateľov a vychovávaných, ktoré predpokladá vzájomnú spoluprácu, vzájomné vzťahy, vzájomné chápanie, vzájomný vplyv i vzájomné obohacovanie vnútrosubjektívneho myslenia a konania. „Výchovu teda chápeme ako činnosť, v ktorej sa ľudia navzájom vedú, ovplyvňujú, prijímajú, vymieňajú a sprostredkovávajú si informácie.“⁵

Pod pojmom cieľ rozumieme ideál, predstavu toho čo chceme vo výchovnom procese dosiahnuť. „Vo výchovnom ideály sú aplikované teoretické a praktické ciele.

Výchovný cieľ musíme projektovať v súlade s cieľmi, ktoré preferujú spoločnosť, pretože výchova je zameraná nielen na riešenie súčasných úloh, ale najmä na perspektívne požiadavky.“⁶

Ciele sa často vymedzujú veľmi všeobecne a často sú nahradzované obsahom, témou, namiesto cieľa sa opisuje činnosť, ktorá sa má realizovať.

⁴ Kratochvílová, E.: Globalizácia a výchova vo voľnom čase. In: Quo vadis výchova...? (zborník z teoreticko-metodického seminára). Bratislava : Iuventa 1999. ISBN 80-8893-43,s.146-147

⁵ Masariková, A.: Vybrané kapitoly z pedagogiky voľného času. Nitra : PF UKF Nitra, 2002. ISBN 80-968735-04, s.35

⁶ Kročková, S.: K problematike výchovných cieľov a formovanie správania sa žiakov. In: Petlák, E., et. al. Škola a súčasnosť. Nitra : UKF PF, 2001. ISBN 80-8050-468-7

Výchovné ciele tvoria rozvetvenú sústavu, ktorá má svoju hierarchiu. Mohli by sme ju prirovnať k pyramíde. Na jej vrchole sa nachádza ideál výchovy. Druhú vrstvu tvoria výchovné vzdelávacie požiadavky, globálne zhrnuté v obsahu výchovy a vzdelávania. Treťou vrstvou pyramídy sú ciele jednotlivých zložiek výchovy a vzdelávania. Treťou vrstvou pyramídy sú ciele jednotlivých zložiek výchovy s prihliadnutím na individuálny a sociálny rozmer výchovy. Štvrtou sú ciele konkrétnych výchovných a vzdelávacích inštitúcií, ktoré sú vyjadrené v dokumentácii (vnútorný prostriedok, ročný plán práce, časovo - tematické plány.) Základňu tvoria najkonkrétnejšie požiadavky s prihliadnutím na vekové a individuálne osobnosti vychovávaného.

Cieľom výchovy vo voľnom čase je vychovať človeka, ktorý : pozná, rešpektuje ľudské práva a slobody, má pozitívny vzťah k životu, je pripravený celý život sa vzdelávať a pre ktorého je vzdelanie životnou hodnotou, má poznatky zo základov moderných vied, cti a rešpektuje svojich rodičov, váži si vlastnú prácu a prácu iných, je schopný vytvárať nové hodnoty, má úctu k životu a prírode, váži si svoje zdravie, je schopný efektívnej komunikácie.

Ideálom výchovy a vzdelávania by mal byť dobrý (čestný, charakterný), múdry (vzdelaný, tvorivý), aktívny (samostatný, pracovitý, iniciatívny) a šťastný (vyrovnaný a zdravý človek) .

Osobitosti výchovy vo voľnom čase

Pedagogika voľného času sleduje výrazné humanizačné ciele výchovy detí a mládeže v čase mimo vyučovania, ktorý by mal byť najmä voľným časom. Proces výchovy vo voľnom čase má vlastné špecifiká – osobitosti. K najdôležitejším osobitostiam, ktoré je potrebné zohľadňovať vo výchovnom ovplyvňovaní voľného času patria:

- relatívne autonómny charakter výchovy vo voľnom čase – nepodlieha závažným učebným osnovám, pretože sa uskutočňuje mimo vyučovania. Táto osobitosť umožňuje výchove vo voľnom čase vychádzať z potrieb a záujmov, individuálnych predpokladov detí.

- činnosť charakter výchovy vo voľnom čase – „výchova vo voľnom čase sa uskutočňuje prostredníctvom činnosti, voľno časových aktivít, ktorými sa naplňajú funkcie voľného času.“⁷ Sú to hlavne činnosti odpočinkové, rekreačné, hravé, zábavné, spoločenské, záujmové, vzdelávacie, pracovné.

Obsah nie je záväzne stanovený, je otvorený podľa záujmov, želania účastníkov a podľa potrieb výchovy v konkrétnych podmienkach a situáciách.

Dôležité je ponechať aj voľný čas na spontánne hry, oddych a iné aktivity detí, aby výchovne usmerňovanie nespôsobovalo záťaž.

- relatívne voľnejší charakter organizácie výchovy vo voľnom čase – môže sa uskutočňovať vo vekovo homogénnych i heterogénnych skupinách, ktoré spája spoločný záujem o činnosti (napr. speváci, výtvarníci, športovci a iní.). Skupiny môžu byť stabilné i meniace sa podľa záujmu o konkrétnu činnosť (prvé – napr. v záujmových útvaroch, druhé rôzne príležitostné aktivity).

- neštandardné prostredie výchovy vo voľnom čase – „výchova vo voľnom čase sa môže uskutočňovať v rozmanitých podmienkach a prostrediach klubovní, herní, športovísk, dielní, telocviční, v prírode, ktoré zvyšujú jej prítlačivosť“.

- netradičná je štruktúra výchovných pracovníkov – organizátormi, vedúcimi v mnohých formách výchovy vo voľnom čase sú profesionálni pedagogickí pracovníci (učitelia, vychovávateľia), aj nepedagogickí pracovníci – odborníci v príslušnej oblasti činnosti.

⁷ Pávková , J.a kol.: Pedagogika voľného času. Praha : Portál, 1999, s.17. ISBN 80-7178-569-5

- motivujúce metódy hodnotenia – v hodnotení sa kladie dôraz na snahu niečo dokázať, aktivitu, odvahu experimentovať, na tvorivosti, empatiu, vzájomnú pomoc, súhru, osobnú zodpovednosť.⁸

Výchova vo voľnom čase sa uskutočňuje podľa určitých princípov, ktoré predstavujú zovšeobecnené požiadavky na základe poznatkov a praxe jej optimalizácie.

Medzi najdôležitejšie princípy patria:

- princíp dobrovoľnosti – dáva možnosť výberu, voľby aktivít, činnosti spôsobu trávenia voľného času podľa vlastných potrieb a záujmov,

- princíp záujmového zamerania činnosti – umožňuje uspokojovanie a rozvoj potrieb, záujmov, schopností v rozmanitých oblastiach ľudskej činnosti,

- princíp aktivity, samostatnosti a tvorivosti – predpokladá vytvárať podmienky pre ich motiváciu a uplatnenie v činnosti, vrátane spoluúčasti na ovplyvňovaní obsahového zamerania, priebehu činnosti a pod.

- princíp seberealizácie v atmosfére optimizmu a radosti – z pozitívnych zážitkov, ktoré plynú v priebehu výsledkov, činnosti, sociálnych vzťahov – medzi deťmi, medzi deťmi a pedagógmi, bez manipulácie a navodzovania strachu z chýb a neúspechu.

- princíp jednoty a špecifickosti – výchovy vo voľnom čase s výchovou v rodine, škole, najmä v jednote cieľov výchovy zameranej na rozvoj osobnosti, realizáciu jej predpokladov v špecifických podmienkach voľného času a špecifickými prostriedkami.

Voľný čas i výchova vo voľnom čase si vyžaduje primerané podmienky, personálne, priestorovo materiálne – technické zabezpečenie. Dosahovanie pozitívnych výsledkov vo výchove mimo vyučovania je podmienené i kvalitou organizácie výchovno-vzdelávacej práce.

V každej práci, a vo výchove predovšetkým, dáva človek z kvalít vlastnej osobnosti. Svojimi názormi, postojmi, správaním, reakciami na situácie sprostredkúva deťom svoje hodnoty, ciele, svetonázor, vzťah k ľuďom, k svetu, ale aj svoje komplexy, frustrácie a pod. To všetko deti vnímajú a vycítia. Vychovávateľ pôsobí na deti celou svojou osobnosťou, silou príkladu – v pozitívnom i negatívnom smere nezávisle na tom, či si to uvedomujú. Aj v tom je veľká zodpovednosť jeho práce.

Mal by dokázať vytvoriť demokratické prostredie a atmosféru dôvery a spolupráce, získať deti pre aktívnu účasť na ich vlastnom rozvoji. Pri každej činnosti s deťmi mal by prezentovať záujem o ne založený na úprimnom vzťahu, empatii, snahe pomáhať im. Je to cesta humanizácie výchovy a vedie cez porozumenie žiakov a ich pozitívnu motiváciu k ochote aktívne sa podieľať na výchove a vlastnom zdokonaľovaní.

Deti prechádzajú zložitými obdobiami svojho vývinu. Kladú sa na ne veľké nároky. Ich problémy majú často korene v nedostatkoch výchovy. Poznanie zákonitosti psychického a sociálneho vývinu detí je predpokladom výchovy.

Dnešná doba a spoločenská situácia priniesli popri pozitívnych aj negatívne javy, ktoré sa dostali aj u nás do veku detí a mladistvých. Môžu sa prejavovať v skrytých formách aj v mimoškolskej činnosti vo voľnom čase. Znamená to zvýšenú náročnosť výchovy a zodpovednosť vychovávateľov pri riešení a najmä prevencii týchto problémov. Treba si všímať, komunikovať s nimi – viesť dialóg, vedieť ich vypočuť, dať možnosť prejaviť vlastné názory, postoje.

⁸ Pávková, J. a kol.: Pedagogika voľného času. Praha : Portál, 1999, s. 39. ISBN 80-7178-569-5

Použitá literatúra:

BRINDZA, J., Gondová, M.: *Vybrané kapitoly z teórie metodiky výchovy vo voľnom čase*. Žilina : Georg, 1992.

Dohovor o právach dieťaťa. Zbierka zákonov č.104/1991.

KRATOCHVÍLOVÁ, E.: Globalizácia a výchova vo voľnom čase, In: *Quo vadis výchova...?* (zborník z teoreticko-metodického seminára). Bratislava : Iuventa, 1999, s. 146-147. ISBN 80-88893-43

LUKÁČ, E.: Vízie profesie učiteľa v projektoch Konštantín a Milénium. In: *Pedagogická profesia v kontextoch aktuálnych spoločenských zmien (riziká, problémy, perspektívy)*. Prešov : FHPV, 2001, s. 135 – 140. ISBN 80-8068-037-X

MASARIKOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z pedagogiky voľného času*. Nitra : PF UKF 2002, s. 35. ISBN 80-968735-0-4

KROČKOVÁ, S.: K problematike výchovných cieľov a formovania správania sa žiakov. In: Petlák, E., et. al. *Škola a súčasnosť*. Nitra : UKF PF, 2001. ISBN 80-8050-468-7

ONDREJKOVIČ, P., POLIAKOVÁ, E. a kol.: *Protidrogová výchova*. Bratislava : SAV, 1999, 245 s.

PÁVKOVÁ, J. a kol.: *Pedagogika voľného času*. Praha : Portál, 1999. ISBN 802-7178-569-5

VIŠŇOVSKÝ, Ľ.: *Teória výchovy*. Banská Bystrica : PF UMB, 2002, s. 133. ISBN 80-8055-718-7